

تأثیر جهانی شدن بر محیط زیست

مهسا نوابی فرد^{۱*}، علیرضا آرش پور^۲

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین الملل عمومی، دانشگاه آزاد اصفهان (خوارسگان)، مدرس (مربی) دانشگاه پیام نور و دانشگاه

آزاد استان فارس

۲. استادیار گروه حقوق، دانشگاه اصفهان

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۸/۱؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۱/۱۹

Impacts of Globalization on the Environment

*Mahsa Navabifard¹, Dr Alireza Arashpour²

1. Student of International Law, Azad University of Isfahan (Khorasgan), Lecturer of Payame Noor and Azad University

2. PhD of International Law, Assistant Professor of Isfahan University

Reception: October 23, 2015; Acception: April 7, 2016

Abstract

Globalization is a growing and unstoppable process that has begun with the approach of global economic integration and free trade. Globalization has affected various other non-economic areas one of the most important of which is the environment. Perhaps the most important part of the process of globalization is economy. Hence many researchers so long have examined globalization particularly in the context of economics. Some believe that the increase in economic activity may lead to environmental degradation. Another group believes that economic growth leads to the use of cleaner technology which leads to environmental protection. Thus, globalization of the economy and protection of the environment are two sides of the same coin; economic growth requires the survival of the environment. so the question is: Do globalization hurt the environmental objectives or help that? What are the positive and negative effects of globalization on the environment? And what are the strategies to protect the environment in the course of economic globalization? And in the end, whether or not is there any global organization to manage environmental issues?

Keywords: globalization, environment, positive effects of globalization, negative effects of globalization

چکیده

جهانی شدن روندی رو به رشد و توقف ناپذیر دارد که با رویکرد یکپارچه سازی اقتصاد جهانی و تجارت آزاد آغاز شده، اما بر حوزه های گوناگونی به جز اقتصاد تأثیر گذاشته که یکی از مهم ترین بخش های متأثر از آن محیط زیست است. در روند جهانی شدن، شاید مهم ترین پیشتازترین بخش، اقتصاد بوده است؛ به نحوی که بسیاری از پژوهشگران تا مدت های مدید، جهانی شدن را منحصرأ در چارچوب اقتصاد بررسی کرده اند. برخی بر این باورند که افزایش فعالیت های اقتصادی ممکن است سبب تخریب محیط زیست شود و در مقابل، گروهی معتقدند که رشد اقتصادی منجر به استفاده از تکنولوژی پاک تر و حفظ محیط زیست می شود. بنابراین، جهانی شدن اقتصاد و حفاظت از محیط زیست دو روی یک سکه اند و لازمه رشد اقتصادی تضمین بقای محیط زیست است. لذا این پرسش ها مطرح می شود: آیا جهانی شدن به اهداف محیط زیستی لطمه می زند یا به آن کمک می کند؟ آثار مثبت و منفی جهانی شدن بر محیط زیست چیست؟ چه راهکارهایی برای حمایت از محیط زیست در پی جریان جهانی شدن اقتصاد وجود دارد؟ و در پایان اینکه آیا یک سازمان جهانی برای مدیریت مسائل زیست محیطی وجود دارد یا خیر؟

کلیدواژه ها: تأثیرات مثبت جهانی شدن، تأثیرات منفی جهانی شدن، محیط زیست

مقدمه

(Giddens, A, 1990).

پراتون جهانی شدن را فرایندی از تحول می داند که مرزهای سیاسی و اقتصادی را کمرنگ کرده، ارتباطات را گسترش می دهد و به تعامل فرهنگ ها می افزاید. به نظر وی، جهانی شدن پدیده ای چندبعدی است که آثار آن امکان سرایت به فعالیت های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، حقوقی و نیز محیط زیست را دارد (به کیش، ۱۳۸۰: ۲۴).

جهانی شدن را می توان به مفاهیمی چون، بین المللی شدن (Internationalization)، آزادسازی، برداشتن محدودیت هایی که دولت ها برای فعالیت بین کشورها با هدف ایجاد اقتصاد جهانی آزاد و بدون مرز یا جهان گستری اعمال می کنند (Universalization)، و قلمرو زدایی (Deterritorialization) تعبیر کرد.

مراحل تاریخی جهانی شدن حرکت از بزرگ به کوچک بوده است. در نخستین مرحله، کشورها برای شکوفایی و بقا باید جهانی می اندیشیدند و سپس لازم بود تا شرکت ها برای شکوفایی، جهانی فکر کنند و در مرحله سوم، افراد برای شکوفا شدن یا ماندن باید جهانی بیندیشند. به بیانی دیگر، جهانی شدن از مرحله جهانی سازی صنعت به جهانی سازی فرد رسیده است (فریدمن، ۱۳۸۶).

ابعاد گوناگون جهانی شدن

جهانی شدن مفهومی چندبعدی است که شامل ابعاد گوناگون حیات انسانی، از جمله ابعاد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و زیست محیطی می شود. در روند جهانی شدن شاید مهم ترین و پیشرفته ترین بخش، اقتصاد بوده است، به نحوی که بسیاری از پژوهشگران تا مدت های مدید، جهانی شدن را منحصرأ در چهارچوب اقتصاد بررسی می کردند و از بخش های دیگر جهانی شدن، همچون فرهنگ و سیاست، غافل بودند. این مسئله از آنجا ناشی می شود که روند جهانی شدن بیشترین تأثیرات خود را بر اقتصاد جهان گذاشته است. سازمان جهانی تجارت به عنوان مهم ترین نماد عینی جهانی شدن در وادی اقتصاد پس از جنگ دوم جهانی به شمار می آید. از نظر صاحب نظران، جهانی شدن اقتصاد نیز مانند عبارت جهانی شدن تعاریف گوناگونی دارد. نخستین برداشت معمول از جهانی شدن اقتصاد معنایی مترادف با «بین المللی شدن» دارد که رشد مبادلات و تعاملات بین المللی را مدنظر قرار می دهد (Scholte, 2000).

فرایند جهانی شدن با هدف افزایش تجارت بین المللی

به طور کلی جهانی شدن در عصر توسعه صنعتی و تحولات اقتصادی در دنیا ضررهایی را برای محیط زیست داشته است و کشورهای درصدد توسعه اقتصادی، آسیب های شدیدی به محیط زیست وارد کرده اند. در مقابل، جهانی شدن سبب توسعه فناوری های تولید پاک و توجه بیشتر به استانداردهای زیست محیطی و محبوبیت روش های تولید سازگار با محیط زیست و توسعه پایدار شده و از طرفی جهانی شدن فرهنگ سبب شده است تا یک حس اجتماعی قوی در دنیا مبنی بر حمایت از گونه های طبیعی، جنگل ها، بیشهزارها و غیره ایجاد شود.

لذا در این مقاله آثار مثبت و منفی جهانی شدن بر محیط زیست بررسی خواهد شد تا در نهایت به یک راهکار مناسب در راستای همکاری های بین المللی یا حتی تأسیس یک سازمان بین المللی محیط زیستی دست یابیم و در این مسیر تعهدات کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته را با توجه به اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت برای به کارگیری الگوهای سازگار با محیط زیست بررسی خواهیم کرد.

تعاریف و مفاهیم

تعریف جهانی شدن

جهانی شدن معادل کلمه globalization، و فرایندی است که در پی تحولات و پیشرفت های علمی و فنی در حوزه ارتباطات و رسانه ها و تسهیل و تشدید روابط بین ملت ها در زمینه های گوناگون، ظهور یافته است. این جریان به صورت فراگیر، ابعاد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جوامع بشری را درگیر مسائل مشترک و فراگیر و چالش های گوناگون کرده و انسان ها را با دنیای دگرگون شونده، سیال و بدون حد و مرز و پیچیده روبرو کرده است. تعاریف متفاوتی برای جهانی شدن وجود دارد که به برخی از آنها اشاره می شود. لارسن جهانی شدن را نوعی کوچک شدن دنیا و کوتاه شدن فاصله ها می داند؛ پدیده ای که مناسب گسترش رفاه است، زیرا باعث می شود یک نفر در این سوی دنیا با دیگری در آن سوی دنیا تعامل دو سویه داشته باشد (Larsson, T, 2001). بنا به تعریف گیدنز، جهانی شدن بسط و تقویت روابط جهانی است؛ به نحوی که باعث شود حوادث داخلی یک منطقه بر وضعیت دیگر مناطق اثر داشته باشد و برعکس

خدمت بشر است، حال آنکه همه طرفداران محیط زیست یا دست کم تعداد چشمگیری از آنان این دیدگاه را رد کرده‌اند و بر استقلال طبیعت تأکید دارند. با بررسی دیدگاه‌های متفاوت در زمینه جهانی شدن می‌توان به آثار مثبت و منفی جهانی شدن محیط زیست اشاره کرد:

آثار منفی جهانی شدن بر محیط زیست:

یکی از بدیهی‌ترین چالش‌های پیش روی محیط زیست گسترش مصرف انرژی است که تأثیرات تخریبی متعددی به جای می‌گذارد. از جمله این موارد، آلودگی هوا ناشی از سوخت‌های فسیلی یا آلودگی‌های رادیواکتیو ناشی از نیروگاه‌های اتمی و آلودگی‌های ناشی از بریدن درختان به علت مصرف سوخت‌های زیستی است (تأثیرات مثبت و منفی جهانی شدن بر محیط زیست، وبلاگ تخصصی جغرافیا و توسعه روستایی).

از طرفی، با گسترش جهانی شدن اقتصاد و تخصص کشورها در تولید کالاهایی که در آن مزیت نسبی دارند، این عامل سبب تغییر موقعیت جغرافیایی صنایع می‌شود و برخی کشورها صنایع کثیف‌تر مانند کارخانه فولاد و مواد شیمیایی را به نقاط دیگری از جهان منتقل می‌کنند که این خود می‌تواند سبب انتقال آلودگی به نقاط دیگر جهان شود.

جهانی شدن امکان دارد موجب یک «رقابت به سوی پایین» (منحنی زیست محیطی کوزنتس U) شود؛ زیرا ممکن است دولت‌ها برای جلب سرمایه‌های خارجی، استانداردهای زیست محیطی خود را نادیده گرفته، یا آن را پایین بیاورند (لوگرن، ۱۳۸۲) و چون تنظیم مقررات سخت گیرانه زیست محیطی در تولید کالاها در کشورهای در حال توسعه، امر دشواری است، اقتصادهای در حال توسعه برخلاف کشورهای توسعه یافته، تمایل به استانداردهای زیست محیطی ضعیف‌تری دارند. در نتیجه تجارت آزاد تأثیر سوء چشمگیری بر کیفیت محیط زیست می‌گذارد (Beak, S.cho, W.koo, 2008. Visited on: agenconsearch. umn.edu).

لذا کشورها می‌کوشند تا با اعمال روش‌های کنترلی مانند محدودیت‌های برداشت، کنترل انتشار آلاینده‌ها و تکنیک‌های ویژه تولید، محدودیت‌هایی را در زمینه لزوم رعایت مقررات زیست محیطی قائل شوند (اسکافی، سید نورانی، ۱۳۸۱: ۲۲۵).

کشاورزی تجاری بر روی جنگل‌ها، مراتع و بیشه‌زارها

و با ابزار کاهش تعرفه‌های تجاری شروع شد. مطالعات جهانی نشان می‌دهد که تجارت جهانی در این دوره افزایش چشمگیری داشته است. این در حالی است که به دنبال این رشد، میزان انتشار گاز دی‌اکسیدکربن در بین گازهای گلخانه‌ای نقش مهمی در گرم شدن زمین و تغییرات اقلیمی ناشی از آن داشته، و همچنین به میزان چشمگیری افزایش یافته است. بنابراین یکی از حوزه‌های مهم تأثیرپذیر در فرآیند جهانی شدن حوزه محیط زیست است.

تعریف محیط زیست

محیط زیست به مجموعه عناصر زنده و غیرزنده در برگیرنده یک موجود یا گروهی از موجودات اطلاق می‌شود و محیط زیست درواقع همه شرایط، اجزا و عوامل، از جمله عوامل زنده یا غیرزنده مانند نور، دما، آب و هوا، را که در رشد و نمو یک موجود تأثیر می‌گذارد، دربرمی‌گیرد. به عبارت دیگر، محیط زیست فضای مادی و عینی است که امکان زیستن و تداوم حیات را برای تمام موجودات فراهم می‌کند (توکل نیا، ۱۳۹۰: ۹۸).

تأثیر جهانی شدن بر محیط زیست

جهانی شدن یک حرکت مختلط برای محیط زیست است؛ یعنی جهانی شدن می‌تواند از یک طرف فرصت برای ایجاد تنش‌های جدید، و از طرف دیگر مزایایی برای محیط زیست داشته باشد. به عنوان نمونه، تجارت آزاد می‌تواند سبب رشد اقتصادی شود، و از طرف دیگر می‌تواند دلیل افزایش آلودگی، آسیب‌های فرامرزی و مصرف ناپایدار منابع طبیعی باشد و این در حالی است که جهانی شدن سبب تقویت یکپارچگی اقتصادی، کاهش قیمت برای مصرف‌کنندگان، بهبود خدمات و افزایش حق انتخاب و رقابت در بازار است. اما در همین راستا، اگر ساختار نظارتی ملی و همکاری بین‌المللی متناسب با جهانی شدن اقتصاد نباشد، ممکن است آسیب‌های جدی بر محیط زیست وارد کند (Esty and. Ivanova, 2003).

طرفداران محیط زیست مدت‌ها تصور می‌کرده‌اند که جهانی شدن اقتصاد، تهدیدی برای محیط زیست به شمار می‌رود، اما در مقابل، اقتصاددانان از آن دفاع کرده‌اند. این اختلاف نظر عمدتاً از نوع نگاه و شیوه‌های کاملاً متفاوت زندگی اقتصاددانان و فعالان محیط زیست ناشی می‌شود. به عبارت دیگر، اقتصاددانان عقیده دارند که طبیعت در

یکی از آثار منفی، افزایش گازهای گلخانه‌ای است که در پی حمل و نقل زمینی و هوایی و فعالیت‌های صنعتی و استفاده از نفت و ذغال سنگ و مشتقات آن سبب گرم شدن کره زمین و آثار تخریبی زیست محیطی دیگر شده است (Jean – Yves and verdier, 2013).

بسیاری از منابع طبیعی مانند آب، الوار و تخته، ماهی، نفت و ذغال سنگ جزء منابعی به شمار می‌آیند که نمی‌توان بر آنها قیمت نهاد و در اثر استثمار بشر و استفاده بی‌رویه از آنها گاهی جبران‌ناپذیر و برگشت‌ناپذیر هستند (Esty and Ivanova 2003). پرسشی که مطرح می‌شود این است که آیا بازیگران اقتصادی که در راستای رشد و توسعه ثروت و اقتصاد از این منابع به صورت بی‌رویه بهره برده‌اند، می‌توانند هزینه‌های زیست محیطی آن را بپردازند و از انقضای گونه‌های زیست محیطی جلوگیری کنند؟

آثار مثبت جهانی شدن بر محیط زیست

از فواید جهانی شدن بر محیط زیست می‌توان به تغییر استفاده از سوخت‌های زیستی به غیرزیستی اشاره کرد. استفاده از سوخت‌های زیستی، مانند چوب و فضولات حیوانی، موجب افزایش جنگل‌زدایی، فرسایش خاک و کاهش باروری خاک می‌شود البته این موارد تنها عامل ایجاد مشکل نیستند، زیرا همان‌طور که اشاره شد، الوار کردن درختان و پاک‌سازی زمین برای کشاورزی، به محیط زیست آسیب بیشتری می‌زند. بنابراین استفاده از سوخت‌های غیرزیستی که نتیجه جهانی شدن است، امکان دارد آثار مثبتی نیز به همراه داشته باشد.

شایان ذکر است که تجارت رشد اقتصادی را تقویت، و این رشد به محیط زیست پاک‌تر کمک می‌کند. وقتی مردم پول‌دارتر می‌شوند، متقاضی محیط زیست پاک‌تری هستند (تأثیرات مثبت و منفی جهانی شدن بر محیط زیست، وبلاگ تخصصی جغرافیا و توسعه روستایی، همان).

بر اساس استدلال طرف‌داران آزادسازی تجارت، افزایش درآمد سبب افزایش تقاضای مردم برای داشتن محیط زیست پاک‌تر می‌شود که این به نوبه خود سبب تشویق شرکت‌های تولیدی برای تغییر تکنیک‌های تولید به سمت روش‌های پاک‌تر می‌شود. بنابراین، تجارت آزاد رابطه بین اقتصاد و محیط زیست را بهبود می‌بخشد (Beak, S.cho, W.koo, 2008). عامل دیگر که می‌تواند تأثیر مثبت بر محیط زیست داشته باشد، گسترش سرمایه‌گذاری خارجی است.

به منظور افزایش راندمان تولید و افزایش سطح زمین‌های زیرکشت، بریدن درختان و نابودی جنگل‌ها و بیشه‌زارها از طرف ساکنان محلی، یکی دیگر از آثار منفی جهانی شدن اقتصاد است که به محیط زیست لطمه می‌زند و سبب فرسایش خاک می‌شود. این فرسایش در نقاط کوهستانی سبب ضایع شدن بخش سطحی خاک می‌شود و هوموس خاک را از بین می‌برد و کاهش یا نابودی هوموس خاک سبب ضعیف شدن انرژی خورشیدی می‌شود. همچنین فرسایش، عناصر غذایی خاک، به‌خصوص آنهایی که قابلیت جذب دارند، را از بین می‌برد و باعث کمبود آن مواد غذایی برای گیاهان می‌شود. فرسایش به نابودی پوشش گیاهی می‌انجامد و سبب ضعف در جذب اشعه و انرژی خورشیدی برای گیاهان می‌شود. همچنین فرسایش تمام بنیادهای اکوسیستم را ضعیف کرده، تغییرات اساسی در اکوسیستم‌ها ایجاد کرده، ضربه مهلکی به بیوسفر وارد می‌کند (عطایی، ۱۳۸۰: ۳۶ - ۳۵).

جهانی شدن صنعت عامل دیگری است که سبب افزایش مصرف منابع طبیعی می‌شود. همچنین یکی از آثار مهم جهانی شدن، تأثیر بر گسترش توریسم و مهاجرت است که همین جابجایی انسان‌ها و گسترش شهرها و روستاهای بزرگ سبب افزایش آلودگی و انتقال آن در جهان می‌شود. انقضای گونه‌های زیستی نیز یکی از آثار غیرمستقیم فعالیت انسان‌هاست که از راه صید یا شکار بی‌رویه و یا از بین بردن جنگل‌ها و مراتع به وجود می‌آید و این عملکردهای انسانی در تخریب طبیعت و محیط زیست به طور غیرمستقیم به جهانی شدن مربوط می‌شود.

افزایش فقر و نابرابری به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه امکان دارد سبب تخریب محیط زیست شود. به عبارتی، یکی از مشکلات اساسی کشورهای جهان سوم افزایش بار بدهی آنهاست و این نگرانی وجود دارد که این عامل سبب افزایش تلاش کشورهای در راستای افزایش درآمد از راه افزایش تولید و فشار مضاعف بر محیط زیست به عنوان یک راه‌حل برای خروج از بحران اقتصادی شود (تأثیرات مثبت و منفی جهانی شدن بر محیط زیست، همان). از طرفی جهانی شدن فرهنگ که به زعم بسیاری، غربی شدن فرهنگی تعبیر شده است، ممکن است فرهنگ مصرف‌گرایی غربی را در دیگر کشورها ترویج دهد و این مسئله را به یک الگوی جهانی تبدیل کند. بنابراین مصرف‌گرایی خود مخرب محیط زیست، و نمونه آن آلودگی ناشی از پسماندهاست.

نسبت به آن و حتی حمایت از آن می‌گردد. بنابراین حوادثی چون آب شدن یخ‌ها، آتش‌سوزی جنگل‌ها، افزایش گازهای گلخانه‌ای، سونامی و غیره، از جمله مسائل زیست محیطی هستند که واکنش جهانی را به همراه دارند (وبلاگ تخصصی جغرافیا و توسعه روستایی، همان).

یکی از آثار مثبت جهانی شدن گرایش به استفاده از تکنیک‌های فرایند تولید پاک است که موجب گسترش ثروت می‌شود. البته آثار مثبت این روند را زمانی می‌توان دید که تقاضا برای تولید کالا با کیفیت زیست محیطی افزایش یابد، و نتایج ظرفیت مالی بیشتر به تولیدکننده‌ای اختصاص می‌یابد که منابع بیشتری را در حفاظت از محیط زیست سرمایه‌گذاری کند.

یکی از آثار ادغام اقتصادی (یا جهانی شدن اقتصاد) افزایش وابستگی متقابل بر پایه ایجاد ارزش‌های مشترک اخلاقی است. یکی از این پایه‌های اخلاقی، حفاظت از محیط زیست است و تعهد به احترام به محیط زیست به یک اصل مشترک در یکپارچگی اقتصادی تبدیل شده است. البته روند ادغام اقتصادی همیشه صاف و موازی نیست، اما وجود یک حس اجتماعی مشترک برای عمق بخشیدن به روابط اقتصادی لازم است. گفتنی است که این امر امکان دارد سبب بروز تنش‌هایی به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه شود و آنها خواستار استثنائاتی در تعیین استانداردهای محیط زیستی شوند. از طرف دیگر، ایده کشورهای توسعه‌یافته مبنی بر اینکه دیگر کشورها باید از الگوهای زیست محیطی آنان پیروی کنند، خود مانع ادغام اقتصادی و تجارت آزاد می‌شود، بنابراین یکی از مهم‌ترین چالش‌های زیست محیطی، مقابله با تک‌روی کشورها و اشتراک نیافتن منافع آنان است (Esty and. Ivanova, 2003).

راهکارهای حمایت از محیط زیست در پرتو جهانی شدن

مؤلفه‌های تأثیرگذار بر محیط زیست

در این بخش به سه روش برخورد که در آن جهانی شدن ممکن است جنبه حمایتی از محیط زیست داشته باشد، اشاره شده است:

۱- نخستین مؤلفه تأثیرگذار، اعمال قدرت مصرف‌کننده است. مصرف‌کنندگان می‌توانند قدرت خرید خود را بر

این سرمایه‌گذاری‌ها سبب اشتغال، رشد اقتصادی و رفاه اجتماعی شده، و این امر خود عامل افزایش سرمایه‌گذاری می‌شود و نه فقط اقتصاد رشد می‌کند بلکه بهره‌گیری از تکنولوژی پاک موجب کاهش آلودگی نیز می‌شود، هرچند که افزایش سرمایه‌گذاری نیز امکان دارد به نوبه خود آثار سوئی بر محیط زیست بگذارد (اسکافی، سید نورانی، ۱۳۸۱: ۲۳۱). از سویی، یکی از فوائد جهانی شدن گسترش دموکراسی است و به پیروی از آن گسترش مشارکت کشورهای در حال توسعه در استفاده از روش‌هایی که قبلاً به شکل نامناسبی به کار می‌رفت. نمونه آن مشارکت این کشورها در طرح‌ریزی و برنامه‌ریزی بهره‌برداری از منابع آب است که در گذشته به دلیل روش‌های نادرست مصرف، میزان قابل توجهی آب به هدر می‌رفت.

یکی از وظایف بنیادین کشورهای در حال توسعه که در شرایط جهانی شدن اقتصاد قرار دارند، حفاظت از محیط زیست است. قرار دادن اصل تولید پاک در دسته اول تعهدات این دولت‌ها ضرورت دارد.

کشورهای در حال توسعه ممکن است در زمینه حفاظت از محیط زیست برای بهبود حفاظت از آن از گسترش اطلاعات و فرهنگ‌سازی درخصوص استفاده بهینه از منابع طبیعی بهره بگیرند. این کشورها با دستیابی به تکنولوژی دوست‌دار محیط زیست، تولید پاک، اقتصاد سبز و توسعه پایدار از راه اصلاح داخلی قوانین خود می‌توانند به استانداردهای حکمرانی مطلوب نزدیک شوند (غلامپور، ۱۳۸۶: ۱۳۴).

از سوی دیگر، یکی از مراحل که در جهانی شدن دنبال می‌شود، پیوستن به سازمان تجارت جهانی است. این سازمان یکی از شرط‌های خود را کاهش یارانه‌ها در کشورها می‌داند. این کاهش یارانه منجر به گسترش اقتصاد بین کشورها می‌شود. از جمله فوائد آن را بر محیط زیست می‌توان در کاهش مصرف سموم کشاورزی به علت آزاد شدن قیمت‌ها و افزایش قیمت دانست که موجب مصرف بهینه می‌شود. این مسئله در خصوص یارانه‌های مواد سوختی هم صادق است. جهانی شدن نتیجه گسترش و توسعه فناوری‌هاست. برخی از این فناوری‌های جدید مانند اینترنت، رادیو، تلوزیون، کتابخانه‌های مجازی و غیره شرایطی را به وجود می‌آورند که کشورها و مردم نسبت به تمامی تحولات زیست محیطی حساس و آگاه شوند. برای نمونه، واکنش طرفداران محیط زیست در جهان نسبت به یک پدیده که ظاهراً فقط محدود به یک کشور می‌شود، موجب واکنش مردم جهان

صورت گرفته است.

افزایش تجارت بین‌المللی برای برخی اقدامات محیط زیستی تأثیرات مفیدی داشته است؛ برای نمونه در کنترل و کاهش گاز SO_2 مدارک کمی وجود دارد که در عمل ثابت می‌کند رقابت بین‌المللی به سمت استانداردهای کمتر زیست محیطی می‌رود.

جهانی‌شدن امکان دارد موجب روندی شود که در آن رشد اقتصادی سبب تقاضای محیط زیستی با کیفیت بالاتر برای مردم بشود. محیط زیست نمی‌تواند از خودش مراقبت کند. از طرفی آمار نشان‌گر این است که در کشورهای غنی‌تر مردم حاضرند مبالغ بیشتری را برای بهره‌مندی از محیط سالم بپردازند. البته برای داشتن محیط زیست پاک، افزایش حمایت از محیط زیست جهانی از نشر گازهای گلخانه‌ای نیز لازم است و صرف داشتن قوانین در سطح ملی کافی نیست. زیرا محیط زیست یک پارچه است و صدمه به محیط زیست یک نقطه از جهان، ممکن است از راه انتقال فرامرزی آلودگی، عامل خسارت در نقطه‌ای دیگر از جهان شود و این ناشی از خصلت تجزیه‌ناپذیری و ارتباط تنگاتنگ عناصر زیست محیطی در سطح جهان است.

این سه مورد، دلایلی هستند که ثابت می‌کنند جهانی‌شدن می‌تواند برای محیط زیست مفید باشد و قدرت مصرف‌کننده، چندجانبه‌گرایی و استفاده از تجربیات دیگران نیز می‌تواند این شرایط مطلوب را مهیا کند (Ibid).

استانداردهای محیط زیستی

برخی قوانین منطقه‌ای در زمینه حفاظت از محیط زیست در جهان تصویب شده‌اند که به عنوان نمونه می‌توان به برنامه اتحادیه اروپا که هدف آن محدود کردن گسترش سلاح هسته‌ای و مواد شیمیایی خطرناک و غیره است، اشاره کرد. این برنامه‌ها در اروپا به دستورالعمل‌هایی تبدیل شده است که گاهی افسوس و نگرانی صنعتگران و کارخانه‌داران را در این کشورها برمی‌انگیزد و آنها به دلیل از دست دادن رقابت ناشی از مقررات سختگیرانه زیست محیطی در مقابل رقبای خود در کشورهای دیگر که این محدودیت‌ها را ندارند، ابراز تأسف می‌کنند. این مسئله این پرسش را به ذهن متبادر می‌کند که آیا مقررات زیست محیطی سودمندند؟ اگر این مقررات فقط مختص چند منطقه در جهان باشد، تکلیف چیست؟ زیان‌های وارده به تولیدکنندگان چگونه تأمین خواهد شد؟ گفتنی است، برخی مسائل زیست محیطی را به واسطه

کالاهایی که برچسب استاندارد دارند، متمرکز کنند. مثلاً مردم آمریکا برای مصرف کردن مکزیک در شکار دلفین می‌توانند از مصرف ماهی تن که وارد آمریکا می‌شود، خودداری کنند یا از کالاهایی استفاده کنند که برچسب داشته باشد. یکی از جاذبه‌های برچسب زدن این است که آن را مناسب جهان غیرمتمرکز می‌کند که در آن حاکمیت ملی و حاکمیت مصرف‌کننده در کنار هم قرار دارد. البته برای کاربرد این روش به برخی استانداردها یا قوانین خاص نیازمندیم. در غیر این صورت ممکن است یک تولیدکننده بتواند روی محصول خود از لحاظ انطباق داشتن محصول با محیط زیست، برچسب اشتباه بزند یا یک کشور به طور ناعادلانه برچسب کشورهای دیگر را تحقیر کند. پس ما در این خصوص باید به موجب احترام میان دولت‌ها که در آن جهانی‌شدن امکان دارد یک ابزار بهبود محیط زیست باشد، رفتار کنیم.

۲- مسائل بین‌المللی محیط زیست نیازمند همکاری بین‌المللی است. سیستمی که کشورها را به موجب مقررات چند جانبه بین‌المللی که فرایند مذاکرات جهانی است، در سازمان‌های بین‌المللی جمع می‌کند، به مقررات چند جانبه ملترزم می‌دارد (Frankel, 2003) و این یک حقیقت است که صرفاً به اهداف محیط زیستی که از حالت مرزی خارج شده و به کل جهان سرایت پیدا کرده است، تسری می‌یابد. پیشتر گات و دیگر سازمان‌های چندجانبه که دارای اهداف زیست محیطی بودند، مانند یونپ، کمسیون توسعه پایدار (CSD) و تسهیلات جهانی محیط زیست (GEF)، این تصمیمات جهانی را اتخاذ می‌کردند. امروزه سازمان‌ها و نهادهای اقتصادی بین‌المللی، مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول، WTO، گروه هفت (G7)، که اقتصاد جهان را مدیریت می‌کنند، نیز برای حمایت از محیط زیست مقررات جامع و گسترده‌ای را اعلام کرده‌اند.

پنل‌های WTO احکامی را درخصوص برقراری تعادل بین محیط زیست و اقتصاد و اینکه چگونه این ارتباط به وجود آید، تدوین کرده‌اند؛ مثلاً با تعیین محدودیت‌هایی برای صید ماهیان وسیله جلوگیری از تخریب و نابودی گونه‌های دریایی را فراهم کرده‌اند.

۳- کشورها می‌توانند از تجربیات دیگران بهره ببرند. اخیراً با جمع‌آوری ادله آماری مبنی بر اینکه چگونه به طور متوسط جهانی‌شدن و رشد، حتی بدون وجود سازمان‌های چندجانبه، بر اهداف محیط زیستی تأثیر می‌گذارد، تلاش‌هایی

اقدامات جمعی و فعالیت‌های مؤسسات بین‌المللی در راستای حمایت از محیط زیست و نقاط ضعف آن

مؤسسات بین‌المللی برای حفظ تعادل بین تجارت و محیط زیست

به دلیل نبود یک مؤسسه بین‌المللی برای پرداختن به مسائل زیست محیطی و تجارت، ناچار WTO مسئولیت این امر را به عهده گرفته است. WTO دارای کمیته تجارت و محیط زیست است و در سال‌های اخیر، کارشناسان جلسات متعددی در این زمینه تشکیل داده‌اند، اما به یک سرخوردگی در حوزه نفوذ مسائل زیست محیطی و تجارت انجامیده است. گفتنی است، هر دو طرف معتقدند که قوانین تجارت آزاد نباید تعهدات زیست محیطی را به فراموشی بسپارد. اما چگونه می‌توان این اصل مورد اختلاف را اعمال کرد؟

گروه‌های محیط زیستی در طول دهه گذشته تمرکز خود را بر اصلاح مقررات بانک جهانی، و دیگر نهادهای اقتصادی چند جانبه از جمله سازمان تجارت جهانی گذارده‌اند. در مقابل، رهبران جامعه تجارتی در پاسخ به این فشارها استدلال می‌کنند که WTO ظرفیت لازم برای رسیدگی مؤثر بر مسائل زیست محیطی را ندارد و همیشه این سازمان در مقام رسیدگی به اموری قرار دارد که فراتر از حوزه اختیارات خاص تجارتی اوست. بنابراین سویاچای، مدیر کل جدید سازمان WTO، و رناتو، مدیر کل پیشین، خواستار یک سازمان جهانی محیط زیستی برای هماهنگی تلاش‌های زیست محیطی در جهان هستند.

در اجلاس جهانی توسعه پایدار در سال ۲۰۰۲ میلادی، ژاک شیراک، رئیس جمهور فرانسه، بر لزوم ایجاد یک سازمان جهانی محیط زیست که به تعادل بیشتر در این حوزه بپردازد، اشاره کرد. مؤسسات بین‌المللی نقش مهمی نه فقط در پرداختن به مشکلات جهانی، بلکه در تسهیل عملکرد دولت‌ها به شیوه تبادل اطلاعات و فناوری نیز ایفا می‌کنند. همان‌طور که بیشترین تلاش‌ها برای مدیریت اقتصادی جهانی در کنفرانس برتون وودز در پایان جنگ جهانی دوم صورت گرفت، در زمینه وابستگی متقابل محیط زیستی نیز باید شاهد چنین سازمان و تلاشی باشیم (Ibid).

موافقت‌نامه‌های چند جانبه یا دو جانبه نمی‌توان حل و فصل کرد؛ مانند بحران گرم شدن کره زمین که همه کشورها مبتلا به آن هستند.

البته برخی اقدامات هماهنگ در سطح جهان، مانند موافقت‌نامه محدود کردن دی‌اکسیدنیترژن و پیشگیری از باران اسیدی، از جمله موارد نادری است که به توافق رسیده‌اند، اما هنوز همکاری بین‌المللی در موضوعات محیط زیستی ناکافی هستند.

سیستم تجارتی حق انتشار گاز دی‌اکسیدکربن به موجب پروتکل کیوتو یک استاندارد محیط زیستی دیگر است که در میان کشورهای جهان اجرا می‌شود. این سیستم برای افزایش سهم دولت‌های در حال توسعه در کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، سبب مکانیزم توسعه پاک در این کشورها می‌شود و به شرکت‌ها در کشورهای توسعه‌یافته اجازه می‌دهد که به شرط سرمایه‌گذاری در صنایعی که در کشورهای در حال توسعه کمتر آلوده ساز هستند، حق انتشار گاز اضافی در کشور خود را داشته باشند.

باوجود شکست موافقت‌نامه‌های کپنهاگ و ریو به دلیل اختلافات موجود، کمک‌های بین‌المللی برای توسعه جهانی شدن، باید بر برنامه‌هایی متمرکز شود که حفاظ از محیط زیست را افزایش می‌دهد (Jean – Yves and verdier, 2013).

تحریم‌های تجارتی برای اهداف محیط زیستی

طرفداران محیط زیست نگران‌اند که تعهد به تجارت آزاد، از اقدامات تجارتی به عنوان راهی برای به‌دست‌آوردن نفوذ در کشورهایی باشد که از تعهدات زیست محیطی شانه خالی می‌کنند. لذا برای پیشگیری از این رفتارها تحریم‌های اقتصادی را به عنوان یک راهکار می‌پذیرند. در مقابل، مقامات تجارتی اغلب استدلال می‌کنند که تحریم‌های تجارتی برای اهداف زیست محیطی خلاف مقررات گات است.

یکی از راه‌های مقابله با این تنش‌های زیست محیطی رسیدن به استانداردهای جهانی در حوزه محیط زیست و تجارت از طریق موافقت‌نامه‌های چند جانبه است. کشورهای در حال توسعه این استانداردهای جهانی را مانع توسعه این کشورها و مانع از صادرات کشورهای جنوب به شمال می‌دانند (Esty and Ivanova, 2003).

اقدامات جمعی جهانی

روشن است که مسئولیت اصلی حفاظت از محیط زیست به عهده دولت‌های ملی و جوامع محلی است. اما برخی از مشکلات هستند که به طور اجتناب‌ناپذیر در سطح جهانی گسترش یافته است و بدون همکاری‌های بین‌المللی نمی‌توان آنان را مطرح کرد.

مدیریت منابع مشترک با عنوان «تراژدی منابع مشترک» یا میراث مشترک بشریت می‌تواند در کنترل و حفاظت از محیط زیست روش مناسبی باشد تا حس مشترک مسئولیت بین‌المللی را برانگیزد. نمونه بارز این حفاظت در کنترل و مدیریت شیلات است. همکاری برای مدیریت صید در دریاها ممکن است مانع از انقراض نسل‌های جانداران در دریا را فراهم کند و جلوی بهره‌برداری بیش از حد را بگیرد. شایان ذکر است، آلودگی‌های فرامرزی که از یک کشور به کشور دیگر سرایت می‌کند، مدیریت این فرایند را دشوارتر می‌سازد. بنابراین لازمه کنترل و ممانعت از آلودگی‌های مخرب محیط زیست، همکاری‌های جمعی جهانی است.

نقاط ضعف اقدامات و سازمان‌های جهانی در حمایت از محیط زیست

تناقض میان معاهدات مختلف زیست محیطی، سازمان‌ها و ضعف ساختاری، شفافیت نداشتن سیاست‌های زیست محیطی و فراگیر نبودن داده‌ها و اطلاعات از مشکلات عمده بر سر راه همکاری بین‌المللی است. اساساً تمرکز و طراحی برنامه محیط زیست ملل متحد (UNEP) درک کاملی از دامنه مسائل آلودگی بین‌المللی را ارائه کرده است. متأسفانه یونپ با بودجه نسبتاً کم و حمایت سیاسی محدود نتوانسته است اعمال نفوذ کاملی در عرصه بین‌المللی در زمینه محیط زیست داشته باشد. این سازمان در مقایسه با دیگر سازمان‌های مرتبط مانند کمیسیون توسعه پایدار، برنامه توسعه ملل متحد، سازمان جهانی هواشناسی و کمیسیون اقیانوس شناسی از حمایت کمتری برخوردار است. با وجود چند پاره شدن (fragmentation) سازمان‌دهی بین‌المللی مسائل زیست محیطی، به موجب کنوانسیون‌های گوناگون، مانند پروتکل مونترال درباره حفاظت از لایه ازن، کنوانسیون بازل (تجارت زباله‌های خطرناک)، کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌هایی که در خطر انقراض هستند، و کنوانسیون تغییر آب و هوا، روش‌های مدیریت کامل بر مسائل زیست محیطی پیش‌بینی شده‌اند، اما همه اینها با محدودیت‌های دولتی و محدودیت

در توجه و منابع روبرو هستند. سیستم‌های بین‌المللی محیط زیستی بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه تفاوت‌هایی قائل شده و سیستم بین‌المللی محیط زیستی مسئولیت بیشتر را به کشورهایی داده است که از پس تعهدات بیشتری برمی‌آیند. این مسئله حاکی از توجه به یکی از اصول مهم مسئولیت در حوزه محیط زیست می‌باشد و آن اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت است. مطابق با این اصل و همچنین با توجه به تفاوت در توانایی کشورهای توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته (شمال - جنوب)، لازم است که مسئولیت بین‌المللی در زمینه حفاظت از محیط زیست را به دو بخش تقسیم کنیم: ۱- مسئولیت مشترک که برای همه کشورها، از جمله توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته، مسئولیت یکسان و مشابهی را قائل می‌شود؛ ۲- مسئولیت متفاوت که پیرو اصل مسئولیت متفاوت و مبنی بر این استدلال است که کشورهای توسعه‌یافته امروزه به استانداردهای برتری در این حوزه دست یافته و البته این کشورها در قرون گذشته بهره‌برداری بیشتری از محیط زیست داشته‌اند و اکنون توان اقتصادی قوی‌تر و تکنولوژی برتری در تولید کالا و ارائه خدماتی دارند که منطبق با دستورالعمل‌های حفاظت محیط زیست است، لذا گروه کشورهای اخیر باید مسئولیت بیشتری نسبت به کشورهای در حال توسعه در زمینه حفاظت از محیط زیست را به عهده بگیرند، زیرا آنان در گذشته در مسیر توسعه در کنار بهره بیشتر، آسیب‌های جدی‌تری نیز به محیط زیست جهانی وارد کرده‌اند؛ پس امروز مسئولیت آنان نسبت به کشورهای در حال توسعه گسترده‌تر و متفاوت است.

درواقع توسعه اقتصادی و تخریب محیط زیست دو روی یک سکه‌اند و نمی‌توان آنها را از هم جدا ساخت (غلامپور، ۱۳۸۶: ۱۳۶). نتایج آماری نشان می‌دهد که تجارت و رشد درآمد در کشورهای توسعه‌یافته، سبب افزایش کیفیت محیط زیست می‌شود. درحالی‌که همین رشد تجارت در کشورهای در حال توسعه سبب آثار زیان‌باری بر محیط زیست می‌گردد. همچنین درمی‌یابیم که در کشورهای توسعه‌یافته رابطه سببی (علی) بین رشد تجاری و کیفیت محیط زیست برقرار است، در صورتی‌که رابطه معکوسی در کشورهای در حال توسعه به همراه دارد (Beak, S.cho, W.koo, 2008). بنابراین کشورهای در حال توسعه هنوز در زمینه محیط زیست توان تحمل مقررات سختگیرانه بین‌المللی را ندارند و از پس مسئولیت‌های قوی‌تر در این حوزه بر نمی‌آیند.

بر این اساس، مسئولیت و هزینه کشورهای در حال

به کیش، محمد مهدی (۱۳۸۰). اقتصاد ایران در بستر جهانی شدن. نشر نی.

توکل نیا، محمدرضا؛ اکبریان، محمدعلی (زمستان ۱۳۹۰). جهانی شدن، فرصت یا تهدید برای محیط زیست. مقاله ۵. دوره ۲. شماره ۵. ص ۹۷-۱۲۰.

تأثیرات مثبت و منفی جهانی‌شدن بر محیط زیست. وبلاگ تخصصی جغرافیا و توسعه روستایی.

عطایی، مسلم؛ شکوری، بهروز (۱۳۸۰). «شناخت خاک و محیط زیست». انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی اردبیل. شماره ۲.

غلامپور، علی (۱۳۸۲). «تأثیرات جهانی‌شدن اقتصاد بر نقش دولت در اقتصاد سیاسی محیط زیست در کشورهای در حال توسعه: مورد ایران». فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران. دوره ۳۷. شماره ۴. (زمستان ۱۳۸۶). ص ۱۵۲-۱۲۵.

فریدمن، توماس ال. ترجمه احمد عزیزی (۱۳۸۶). جهان مسطح است: تاریخ فشرده قرن بیست و یکم. تهران: هرمس.

لوگر، فیلیپ. ترجمه فریدون دولتشاهی. جهان باز: واقعیت جهانی شدن. تهران: نشر اطلاعات.

Giddens, A., (1990). *Consequences of Modernity*, Cambridge: Stanford University Press,

Scholte, J. (2000). *Globalization: A Critical Introduction*. USA: St. Martins Press In.

G.Esty. D., & Ivanova, M.H., (2003). *Globalization and Environmental Protection: A Global Governance Perspective*. Yale Center for Environmental Law and Policy New Haven, GT: Yale Center for Environmental Law and Policy.

jean – Yves, H., & verdier, L., (2013). *What is the impact of globalization on the environment?* OECD Publishing.

Beak, J., S.cho, Y., & W.koo, W., *The environmental consequences of globalization: A ciuntry-specific Tim-series analysis*. July 2008. Visited on: agenconsearch. umn.edu

Frankel, J.A. (November 2003). "The Environment and globalization". 1050 Massachusetts: Avenue Cambridge: National bureau of economuc research.

Larsson, T. (2001). *The race to the Top: The real story of globazation*. Gato Institute.

توسعه بیشتر متمرکز بر همکاری مالی و تکنولوژیکی برای حفاظت از محیط زیست است و به این منظور برنامه توسعه ملل متحد و بانک جهانی که صندوق جداگانه‌ای دارند، همانند مکانیزم مالی پروتکل مونترال درخصوص متعهد شدن کشورهای جنوب به تعهدات زیست محیطی جدید نشان نمی‌دهند (Esty and. Ivanova, 2003).

بحث و نتیجه‌گیری

جهانی‌شدن مفهومی چند بعدی دارد که افزون بر اقتصاد و فرهنگ و سیاست، محیط زیست را متأثر کرده است. گسترش بازار آزاد و سرمایه‌گذاری خارجی از طرفی به توسعه درآمد و اقتصاد کمک می‌کند و از آثار مثبت جهانی‌شدن است، و از سوی دیگر گسترش تولیدات و رقابت مستلزم کاهش کیفیت محیط زیست و انتقال آلودگی در سطح جهان است. بنابراین توسعه اقتصادی و حفاظت از محیط زیست مقوله‌هایی متأثر از یکدیگرند. برای حل مسائل زیست محیطی در پرتو جهانی‌شدن و حمایت از محیط زیست، می‌توان پیشنهاد یک شبکه جهانی محیط زیستی را ارائه کرد که از این مسیر دیدگاه‌های متخصصان را در سراسر جهان در حل این معضلات جمع‌آوری کند و با به‌کارگیری منابع دولتی، NGO ها، شرکت‌های خصوصی و مؤسسات آکادمیک و دانشگاهی درصدد یافتن نیازهای اساسی محیط زیستی باشد که اجماع جهانی در آن وجود دارد و از آن رهگذر یک سری قوانین یکسان و جهان‌شمول برای حفاظت از محیط زیست ارائه شود. البته به دلیل ماهیت و طبع محیط زیست نمی‌توان انتظار یکسان‌سازی قوانین زیست محیطی را به طور کامل داشت. اما توسعه این تلاش‌ها از سطح ملی می‌تواند اسباب ایجاد یک سازمان جهانی زیست محیطی را فراهم آورد. البته با توجه به تقاضای مردم جهان برای داشتن محیط زیست سالم و پاک‌تر و استفاده از محصولات و خدمات سازگار با محیط زیست می‌توان بر موفقیت این تلاش‌ها امید بیشتری داشت.

منابع

اسکافی، فردین؛ سید نورانی، سید محمدرضا (۱۳۸۱). «جهانی‌شدن و محیط زیست». اطلاعات سیاسی - اقتصادی. شماره ۱۸۳. ص ۲۳۱-۲۲۰.